

պէսք չէ մոռնալ իր պայքարը աշխարհաբարին համար: Այլ մանաւանդ, մեր գրական յեղաշրջման մէջ իրապաշտ արուեստի (կուսակցի պատկերներ) և քաղաքացիական պայքարի (Ն. Գ. Բ. մանչ. Թ. 5, սպ. Փարիզ 1931) Ն. Գ. Բ.

Տժգոյն՝ իր ոճին պէս, սգաւոր՝ իր գրութեան մէջ տիրող ոգւոյն նման. ժրպտեւում շարունակ, ժպիտ մը որ դէմքի ցաւագին կծկումին հետ կը շփոթուի և աւերակի մը վրայ ինկող ճառագայթի մը պէս տխուր է. սիրելով աղմուկը՝ իր սրտին միայնութիւնը ու մահաբոյր լուծիւնը մոռնալու համար:

Իր անհաւասար գրականութիւնը՝ այս ծովին պէս, լի է անկումներով ու խիզախ բարձրացումներով:

Իր սեռը. բայց սեռ չունենալն է իրենը և հաճախ համար է որ գրագէտը չափելու համար ամէն բաղադրութեան եզր բացարձակ կերպով կը պակսի մեզի: Իր եղանակը, ծանօթ ու տուեալ պայմաններէ կը հեռանայ: Գրականութեան մէջ, իր կանոնը՝ զարտուղութիւնն է: Երբ ամէն գրողներ կարգի ու սարքի կը հետամտին, ինքը մինակուկ կը պահէ իր անխնամ ու արտակարգ տարազը. կոճկուած հրապարակագիրներուն մէջ ինքն է որ հանրութեան առջև ելլելու կը խիզախէ միշտ թափաթիւմ մարդու, արտաքին պաճուճանքով զբաղելու ատեն չունեցողի անփութութեամբ, այնքան որ այս անհոգութիւնը ալ ճշմարիտ պէտք մը կը դառնայ: Ահա իր գրականութեան յատկանիշներէն մին:

Մարդիկ կան որ ամենէն անշտան նիւթին վրայ խօսելու համար հանդիսաւոր ձեւեր, կեցուածքներ կ'առնեն, կը հազան, ձայներնին կը փոխեն, շարժումներնին կը լայնցնեն:

Մասիսի նախորդ խմբագրապետը հակառակն է անոնց. իր ընտրած նիւթին ծանրութեան չափ իր գրելու եղանակը կ'անօտարանայ միշտ:

Հոն՝ ուր ուրիշներ պիտի խոժոռէին, ինքը կը ժպտի և հոն ուր ուրիշներ պիտի

քական վիպագրութեան (Կարմիր Ժամուջ) իր զծած ուղիէն զատ, աշխատաւորական վէպի նախափորձերէ (Ոսկի սպրջակ, Միւլը և Երբ):

Լային, ինքը կ'երգէ, բայց երգին մէջ ողբի պէս բան մը կը պահուրտի և այս զուարթութիւնը՝ որուն ներքեւ արցունքի կաթիլ մը կ'ապաստանի:

Այս նախկին վեներտիկեանը՝ իր վանական կեանքի մաքրութիւնը անարատ պահած է միշտ. Ս. Ղազարի մէջ վարդապետ՝ չէ կրցած ըլլալ. բայց աշխարհական ալ մնացած չէ: Բանաստեղծութեան ու պատրանքի թաքուն գանձեր կան իր սրտին մէջ որ եկեղեցական կրթութեան մը լուծեան ու առանձնութեան մէջ զիջուած, հաւաքուած են և որ իր գրականութեան մէջ երեւան կ'ելլեն, կենդանի ու զգայուն հոգի մը տալով իր սովորաբար պարզ ու անպաճոճ գրութեանը:

Իր ժողովրդական գաւկի, գրեթէ շուկատ մարդու ձեւերը կը սիրեմ: Իր մշտնջենական պատիւը պիտի ըլլայ մեր մէջ, իր Օրոշակ կուսակցութիւնը, առաջին ինքը տանիլը, մտաբեցնելը գրականութիւնը ժողովրդին՝ փոխանակ ժողովուրդը բերելու անխախտ գրականութեան մը անմատչելի բարձունքին:

Իրմով սկսած ու քաջալերուած է միշտ այն երիտասարդ գրողներու շարքը որ մեր հրապարակագրութեան այժմու աւիակ, թէ որ կ'ուզէք, բայց հասկնալի ու սրտի մօտիկ հանգամանքը տուած են:

Չուրի արձակումի մը պէս կու գայ, կ'անցնի, կը տարածուի, կը լայննայ, կ'անձկանայ ու կ'անհետի յանկարծ և օր մը անշուշտ պիտի գտնեն գետնին վրայ ակօս մը իր լրագրական արգասաւոր անցքին նշանակ:

Ինչպէս պիտի ըլլայ այս կեանքին ծեւրութիւնը. վերջ ի վերջոյ ո՞ւր պիտի կանգ առնէ զինքը տանող նաւակը...:

(«Մասիս» 1892. Թ. 3969.) ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՆՐԱՊ

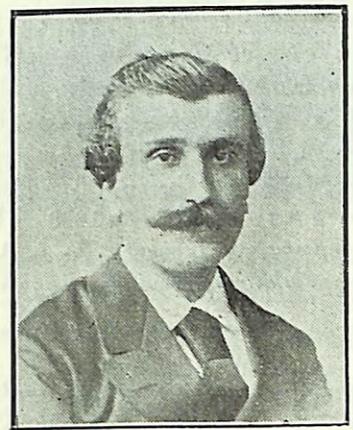
1. Զօնրապ կը սխալի. Արփեար Մ. Ո. Վրժի աշակերտած է և ոչ երբեք Ս. Ղազարի մէջ երբևէ քահանայացու:

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Գ Ա Ր Ա Գ Յ Ս Շ

Մն. Արնաուտքէյ (Վոսիոր) 1840 Հոկ.ին: - Հայրը Քերովբէ՝ կարնեցի էր, և ամուսնացած՝ Օր. Թագուհի Է. քիզի հետ, յետոյ Պոլիս անցնելով՝ քառորդ դար իբր գործակատար ծառայած փողերանոցի վերատեսուց Յակոբ Չէլէպի Տիւղի. ջերմ ուսումնասէր՝ ինամալ կրթութիւն կու տայ իր զաւակաց, որոնցմէ Կարապետ մինչև 13 տարու՝ չայ և օտար լեզուներ կ'ուսանի համադաւան Չամիչ ազնուատոճմ ընտանեաց մօտ, և 1853ին՝ ասոնց և Միհրան Պէյ Տիւղի պաշտպանութեամբ կը զրկուի Փարիզ Մուրատեան վրժին. ուր արտակարգ ընդունակութիւն ցոյց կու տայ Ֆրնս. և անգլ. լեզուաց, դասընկեր ունենալով Մէք. Փորթուգալը, Յովհ. Սագրզն ու Պէար. Քէրէպիթեանը, որոնք իրեն պէս երկար ատեն օսմ. էլմտ. նախարարութեան մէջ բարձր պաշտօններ պիտի վարէին ապա, և Թուրքիոյ քայքայուն վարկը բարձրացնելու պիտի նկրտէին: - Գարապաշ գալոցին մէջ կը խառնուի վարիչներու միջև ծագած անհամաձայնութեան, կողմնակցելով Հ. Գաբրիէլ Այվազովսիի ընդդէմ նոր անօրէն Հ. Ռաֆ. Թրեանցի: Խթման իրիկուն մը արտասանած կրակոտ ճառով կը կազմակերպէ դասագուլ և 1855ին կը ճամբուի: Կը դառնայ ծննդավայր, մինչ խաղմարար 3 վարդապետք յուլի կ'իյնային դէպ ի Ռուսիա. այդ անթիւ ինքը դասալէք Այվազովսիի կ'ուղղէ բուն յանդէմանագիր մը: - Պոլիս՝ իր անյազ ուսումնասիրութեան սպասցոյցը կու տայ՝ անձանձիր իւրեք քանքներով ապահովելով իրեն լեզուագէտ ուսուցիչներ, ի մեծ գոհունակութիւն իր պաշտպաններուն. այնուհետև մասնաւոր դասերու կ'սկսի կաթուղի բարեկեցիկներու տուները, վաստակն ալ յատկացնելով ինքնազարգացման: Կը շահագրգռուի բանաստեղծութեամբ, միաժամանակ քղբ. անտեսագիտութեամբ, և այս 2 անհաշտ ճիւղերուն մէջ հաւասար ձիւղքերով 2 անհաշտ ճիւղերուն մէջ հաւասար ձիւղքերով է յայտ կու գայ: - Տակաւին 16 տարու՝ կը կարգուի Բ. հաշուակալ Ելմտ. Նախարարութեան պարտուց հասուցման Արկղին: 61ին իբր անձն. քարտուղար կը մտնէ նոյն նախարարութեան ընդհ. քննիչ Ֆրնս. Բլէօք մարդիկին քով որ կրկին եկած էր Պոլիս՝ զառաջին օսմ. կառավարութեան կանոնաւոր պիւտաճէն կազմելու (հրատարակուած Մեծ-Եպարքոս Ֆուտա Փաշայէ): Այդ դժար աշխատութեան մէջ երկուստ

տարդ չայ օգնականը կարեւոր բաժին մը կ'ուսնեայ, և գործօն դեր մը կը կատարէ Ելմտ. այն երկարատեւ բանակցութեանց մէջ...:

Կ. Գարապաշ, յաջողութիւն ձեռք բերելէ և չորս տարի արդիւնաւորապէս պաշտօնավարելէ վերջ՝ նորէն կ'անցնի Ելմտ. Նախարարութիւն, կարգուելով պետ ներքին փոխա-

ութեանց միացման անթիւ կազմուած 5% ընդհ. պարտուց հաշուակալութեան դիւանի: 69ին, յանձնարարութեամբ Եպարքոս Ալի Փաշայի, Ելմտ. նիւր. Սատրգ Փաշա կ'անուանէ զինք այդ նախարարութեան Ֆրնս. ի ընդհ. քարտուղար, և պետ՝ Ելմտ. բանակցութեանց դիւանի: Գարապաշ անպաշտօն էր 1871ին, և այդ վիճակին մէջ էր, երբ 2 տարի վերջ՝ Եպարքոս Նէտիմ Փաշայի նոյն տարին կնքած և Փարիզ հրապարակ հանուած փոխառութեան ձախուղանքին և գանձային մուրհակաց (Bons de Trésor) անվճար մնալուն հետեւանօք՝ երկիրը կ'ենթարկուի ծանր տագնապի: Ատոր ի դարման, Գարապաշ կը ներկայացնէ Ելմտ. բարենորոգման ծրագիր-յուշագիր մը՝ Պանք Օթոմանը վերածելու պետական գրամատան մը:

Գարապաշ Ելմտական Նախարարութեան սէջ միշտ գնահատուած պաշտօնատար մը կ'ըլլայ: 96ին կը բարձրանայ Հաշուակալութեան Ատենի անդամակցութեան: Ունէր «Ուլա-Սանիսի» աստիճան: 1900ին կաթուածահար՝ հանգստեան կը կոչուի: Մեռ. 21 Նոյ. 1902: - Իր փայլուն գրելով պահեց ուրոյն տեղ մը գրական աշխարհին ալ մէջ: Գերազանց էր մանաւանդ Ֆրնս. լեզուաբուն այլ բարեկիրթ վիճարանութեանց

մէջ: Իբր քաջ էլմտագէտ ու Ֆրանսագէտ՝ իր կարողութիւնները լրագրութեամբ ալ ի յայտ բերած է, 17 Ապր. 1887-5 Մյս. 1888 մինակը խմբագրելով «Gazette Économique et Financière» շաբաթաթերթը 51 թիւ, ուր կ'ստորագրէր R. — 10 դար առաջ ապրող Romuald Բենեդիկտեան սուրբին սկզբնատառը, — որով երեւցած է նաեւ ուրիշ թերթերու մէջ: Ինքնաշխատութեամբ ուսած էր գերմաներէնն ալ՝ սիրած բանաստեղծներուն քերթուածները հաշտեցնելու համար: Ինքնագիր քերթուածներէն զատ՝ կատարած է օտար հեղինակներէ բազմաթիւ թարգմանութիւններ ուր զգացում, ճաշակ, հարազատութիւն և լեզուական նրբութիւն հաւասարապէս կը փայլեն և զորս ապա հրատարակած է առանձին գրքոյկներով, յաճախ բնագրաց գէմ-յանդիմանութեամբ. — «Քալի մի քարգմանութիւնը ի գաղղիական» 1879, «Մարիա քար յոտարագրի քերթողաց» Ա. և Բ. 1870-80, «Հատրնտի քարգմանութիւնը յոտարագրի

(Ամփոփում «Ամեռն Տարեցոյց»էն,

քերթողաց» 1886, «Հատրնտի քարգմ. ի գաղղիացի քերթողաց» 1887: Նախասիրած հեղինակներն էին Տանդէ, Լուիճի Գարրէր, Լէոբարտի, Ուշլանտ, Լամուրէն, Հիւկօ, Օ. Պաուպիէ, Ս. Բուլտոմ և այլն: — Կ'անդամակցէր յաճախ Ուսումն. Խորհուրդին, զի մեծ բարեկամ էր կրթութեան՝ որուն մասին հրատարակաւ ալ արտայայտուած է, 1885ին ատենաբանելով Բանկաթիի Ս. Յակոբայ վարժարանի պարգ. հանդէսին: Այդ ճառը սպուած է նոյն տարին զատ տետրով: Իր կարեւոր գործը պիտի մնայ հիմնարկութիւնը Բերայի Կաթոլիկ Հայոց Ս. Գր. Լուսաւորչեան վարժարանի՝ զոր Լիսէի ալ վերածեց ու ցմազ դուրդուրաց վրան, (հերոս 1925ին ամրան փակուած՝ Միլլի կառավարութեան հրամանաւ): Նկարագրով խիզախ ու նախաձեռնարկ, յղացող, կազմակերպող ու ժիր, այլ շուայլ, յոռի մատակարար և մամոնատես, ինչպէս կ'ըլլան արդէն իրեն պէս իրական տեսչապաշտներէ շատեր:

1926, էջ 673-5) ԹԻՆՊԻԿ

Շատերը կը ճանչնան զինքը իբրեւ փորձ էլմտագէտ մը որ հսկայ ծրագիրներ ունի մտքի մէջ. հնարագիտական մեծամեծ հաշիւներ, խորհրդաւոր մտերմութիւն մը թուանշաններու հետ որոնք իր ականջն ի վար մոգական բառեր կը փսփսան միշտ:...

Ու քիչեր կը ճանչնան բանաստեղծը, տըրտմութեամբ ու սակաւիկ մը պատրանքով լեցուն հոգին որ պահուցած կ'ապրի այդ հաշուագէտին մէջ: Իր յղացած գրամական աշագին ամբարտակներուն մօտ, ոսկիի, արծաթի հոյակապ զանգուածներուն ճիշդ քովիկը, ինչպէս կըցած է փթթիլ բանաստեղծութեան գողգոջուն ծաղիկը: Ինչպէս:...

Կարապետ Գարագաշալ կը պատկանի Ագրիականի կղզեակէն համող սերունդին. իտալական կապոյտ երկնքին տակ մեծցած է ու անոր ջերմ կլիմային մէջ սնած: Գրականութեան մէջ՝ այն բարձր ճաշակի տէր արուեստագէտներէն է որ իրենց ամէն երկին համար, անուրջի մէջ միայն ընդհամարուող ձեւի, գոյնի, դաղափարի կատարելութեանը կը բազման:

Ու կը մտածեմ որ այս գրագէտը, այնքան գոհուրահաճ իրեն համար որքան ներողամիտ ուրիշներուն նկատմամբ, ինչէր չէ բզբտած, պատուած, ոչնչացուցած, գոհուցութեան վայրկեանի մը մէջ:

(«Մասիս» 1893. Թ. 3973)

Այս գրագրագէտը չի խորշիր նորէն ու չ'անդուններ զանոնք. իր ձայնը քաջաւերող է ամէն անոնց՝ որոնք կը վաստակին ապերախ վաստակը գրականութեան:

Ինքը՝ քերթողին հետ որուն երգերը բերած է մեզի այն բաներուն կը թուի երազել որ «միշտ կը մնան»:...

Այսպէս ոսկի երազներու մարդը՝ վայելչապէս խառնուած է ոսկիէ երազներու մարդուն. թուանշաններուն բանաստեղծութիւնը տեսած ու հրատարակուած է ինքը և միշտ սիրահար մը մնացած է անհունին ու անսահմանին: Բախտին ամէն մէկ ձախողուածներուն երգով մը պատասխանած է ու հիմա, յիսունի մօտերը հասած, ամբողջութեամբ պէս զոր ամէն շօշափում կը կծկէ, ինքն ալ քաշուած ու ամբողջութեամբ մէկն է:

Կը սպասե՞ արդեօք որ նորերն ալ կեանքի անդուլ պայքարին մէջ պարտասուն, հետզհետե ու մէկիկ մէկիկ ձգելով իրենց երիտասարդի վերացումները, կորսնցնելով սրտի պատրանքները ու պարտաւորելով խոստովանիլ վաղանցուկ հանգամանքը ամէն աշխարհային վայելքներուն, իր եզրակացութեանը դան, իր բանաձեւին որ հաւատքի մը վերջաւորութիւնն է և ուրիշ հաւատքի մը սկիզբը:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕԼՐԱՊ

ԷՏԿԱՐ ՄԱՆԱՍ

— 5 —

ԱՌԱՆՅ չափազանցութենէ վախնալու, կրնանք ըսել թէ ժամանակակից հայ երաժիշտներու հոյլին մէջ՝ ամենալուրջերէն մին է այս երգահանը: Ի մեզ՝ փոքրաթիւ եղած են այն երգահանը որոնք ժողովրդական եկեղեցական երաժշտութիւնը թողուով՝ ուզած ըլլան նուիրուիլ զուտ գիտական երաժշտութեան. ալ աւելի քիչը են այդ ճիւղին մէջ յաջողողները: Ստուգիւ լուրջ երաժշտութիւնը սկսած է տարապայման կերպով խոստապահանջ ըլլալ այնպէս որ Եւրոպայի հրատ. մեծ Տուներ անաչառ քննութեան կ'ենթարկեն որ և է նոր երկ՝ զայն ցանկերին անցնելէ առաջ: Այս պայմաններուն մէջ, Մանասի նման համեստ այլ Արուեստը բարձր բունել գիտցող անձի մը մեր մէջ երեւումը պատիւ մըն է Հայերու համար:

Ծնած է Կ. Պոլիս ³¹/₁₂ Ապր. 1875ին և կը պատկանի հայ-կաթոլիկ համայնքին: Տղայ տիրոց ցոյց տուած իր երաժշտական հակումները կը դատապարտուին թողուիլ ըլլալու՝ նիւթականի բերմամբ. այնպէս որ ինք երբ կ'սկսի գոկրոպիսոնը մշակել՝ արդէն իսկ հասած էր տարիքի մը ուր արուեստագէտը ընդհանրապէս տիրացած կ'ըլլան իրենց կատարելագոյն միջոցներուն: — 13 տարու՝ կը զրկուի վեներտ, առեստր. ուսմանց հետեւելու: Երկու տարի (1889-1891) Մուրատ-Ռափայէլեան մնալէ վերջ՝ դասերուն հետ զուգընթացաբար կ'ստանայ դաշնակի նիւն. դասեր եւս յայտնի դաշնակահար Գոնիվելլինիէ, կիսամեայ շրջանի մէջ զիւրով քանի մը տարիէ ի վեր հետեւող ընկերները. պարապոյ ժամերուն՝ մանր մունր երգեր յօրինելու ալ կ'ելլէ, դաշնաւորումի մասին առանց ծանօթութիւն ունենալու. այդ ատեններուն է որ կը գրէ եռաձայն խմբերգ մը որ կ'երգուի տնօրէն Հօր տօնախմբութեանը: — Շրջանաւարտ ելլելով կը դառնայ ծննդավայր՝ շահաբեր պաշտօնի մը

ի ինդիր: Բացակայութեանը՝ մօրը գնած դաշնակը լաւագոյն բարեկամը կ'ըլլայ իր պանդոյր կենցաղին: Տարիուկէս վերջ կըրկին կը գտնենք զինք Խտալիա. Բատուա ապրող Լ. Պոզածօ կ'ուսուցանէ իրեն դաշնաւորումի, բազմամասն նուագի (գոկրոպուս) և խուսանուագի (ֆիւկ) զիտեւելքները: Որոշած էր այլ եւս երաժշտութիւնն ընտրել իրեն ասպարէզ: Դասընթացքն աւարտելուն՝ կը վերադառնայ Պոլիս, այս անգամ ուսուցչի հանգամանօք. բայց շատ չանցած կը համոզուի որ բոլոր սորվածները նուագահանութեան տեսակետով ոչինչ կ'արժեն եղեր: Ուսումը հիմքէն վերսկսիլ. այս կ'ըլլայ իր կէտ նպատակին. կը պատաղի ուսումնասիրութեամբ մեծանուն վարպետներու գործոց, կը հետեւի շարժմանցը ֆրնս. արդի դպրոցին՝ որուն ցոյց կու տայ մասնաւոր հակում:

Մինչեւ 1905, շատ մը գործեր ունի Մանաս, աւելի ճիշդ՝ ունէր... ատոնք կը կոչուէին Oeuvres pour Piano, Mélodies և եռաձայն Tantum Ergo, բոլորն ալ փճացուած. յիշատակելի է միայն երկձեռն դաշնակի յատուկ Menuet-Valser՝ Շորէնի ազդեցութեան տակ գրուած (հրտ. Պ. Գոմանտինկէր, Պոլիս): Նոյն տարին Իւնիօն Պուանսէզի մէջ կազմուած